

ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК 349.22

*Купіна Л. Ф.
кандидат юридичних наук, доцент
професор кафедри галузевих юридичних дисциплін
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова*

ПОНЯТТЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВИХ НОРМ ПРИ РЕГУЛЮВАННІ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

У статті досліджуються проблеми ефективності норм трудового права, акцентується увага на понятійному апараті “ефективності норми прав”, “ефективності права”. Визначаються основні чинники ефективності норми трудового права, які мають різні характери дії правової норми, а також розкривається зміст кожного чинника ефективності.

Ключові слова: *ефективність, ефективність норми права, ефективність права, ефективність закону, ефективність трудового права, цілі правової норми, результат дії норми трудового права.*

Всебічна та досить швидка зміна змісту суспільних відносин в сфері організації, застосування та забезпечення праці потребує актуального правового регулювання, яке буде відповідати нинішнім потребам суспільства. Норми трудового права повинні виконувати ті завдання, які на них покладені – це ефективно та результативно досягати ціль, яку ставить перед собою працівник як суб’єкт її дії. Очевидно, що цілями норм трудового права є гарантування права сторін трудових правовідносин на добровільну працю, створення належних та безпечних умов праці, соціальний захист суб’єктів трудового права, відновлення порушеного права працівника чи відшкодування матеріальної шкоди майну роботодавця. Велике значення для формування комплексного захисту прав та свобод, осіб, діяльність яких регулюється нормами трудового права, відіграє наявність дієвого та актуального, в часі розвитку суспільства, законодавства.

Стан правового регулювання суспільних відносин у сфері праці, в тому числі і норми Кодексу законів про працю України, який був прийнятий у 1971 році, на сьогодні, не дозволяють, вирішити проблему ефективного застосування норм трудового права, для врегулювання трудових відносин, і тим не гарантує їх суб’єктам повноцінний захист та охорону прав та свобод при застосуванні праці. Правові норми при регулюванні трудових відносин втратили свою ефективність, оскільки в результаті недостатнього врахування законодавцями змін в економіці, суспільстві, моралі особистостей та орієнтації на європейські стандарти праці та життя загалом, норми трудового права неповно, а подекуди і взагалі, не в змозі задовільнити в правовому полі суспільні потреби.

Правова наука завжди приділяла значну увагу проблемам вдосконалення правового регулювання всіх сфер суспільного життя, а тому числі і трудової діяльності

працездатного населення. Дане питання неодноразово було предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема А. Г. Бірюкової, В. С. Венедіктова, С. В. Вишновецької, Л. П. Гаращенко, В. В. Глазиріна, С. О. Жинкіна, М. І. Іншина, М. І. Козюбри, В. Л. Костюка, А. Р. Мацюка, О. М. Мельник, В. І. Нікітінського, Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко, М. П. Рабіновича, О. Ф. Скакун, Ю. С. Шемшученко, Н. М. Хуторян, О. М. Ярошенко.

Разом з тим, дані наукові дослідження мали загальнотеоретичне спрямування, а по відношенню до правового регулювання трудових відносин більш вибіркового характеру. Нині наукова проблема ефективності норм трудового права не має повного науково-методичного обґрунтування та розробки, що, в свою чергу, не створює передумов для створення ефективного механізму застосування норм трудового права з цільовим результатом її дії.

Україна нині перебуває на шляху значного реформування законодавства у всіх сферах суспільного життя, обраний шлях спрямований на адаптацію вітчизняних норм права до європейських правил поведінки, стандартів та принципів правозастосування.

Потреба наукового дослідження ефективності правового регулювання трудових відносин вимагає розробки пропозицій щодо створення дієвого механізму чинності норм трудового права, яка зумовлена наявністю суттєвих проблем, пов'язаних із дією норм трудового права чинного Кодексу законів про працю України, який був прийнятий в 1971 році, та введений в дію в 1972 році. Очевидно, що норми кодексу, які відображають популістичний та ідеологічний дух часів Радянського Союзу, є морально застарілими і не в змозі ефективно регулювати сучасні соціально-трудова відносини. Критичною є також відсутність чіткої законодавчої політики щодо врегулювання трудових відносин та бездіяльність представників законодавчої гілки влади, які протягом 25 років незалежності України не можуть визначитися із основними принципами регулювання праці в Україні і не вчиняють активних дій щодо прийняття Трудового кодексу України, проект якого перебуває в комітеті Верховної ради України з питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення на доопрацюванні з урахуванням зауважень та пропозицій суб'єктів права законодавчої ініціативи.

Результати дослідження ефективності норм трудового права можуть скласти методологічну базу для формування нових наукових підходів до визначення поняття ефективності норм права, визначення остаточної галузевої належності правових норм у сфері регулювання праці до трудового законодавства не змішуючи їх з нормами цивільного чи адміністративного права. Окрім того, очікуванні результати можуть стати основою для визначення нових напрямів реформування законодавства про працю та нового трактування норм трудового права.

Мета статті полягає в дослідженні правових проблем ефективності правової норми при регулюванні трудових відносин.

Дослідження ефективності норми права, її змісту, критеріїв та чинників її дії відноситься до ряду складних проблем правової науки. Активне обговорення питань ефективності права почалося з другої половини ХХ ст., в зв'язку з чим можна виділити перший етап дослідження даної проблематики – 60-80 рр. ХХ ст. Серед вчених, які досліджували ефективність дії правових норм в даний період, слід назвати С. С. Алексєєва, А. Б. Венгерова, В. В. Глазиріна, Д. А. Керімова, В. О. Козлова,

В. М. Кудрявцева, В. І. Нікітинського, О. С. Пашкова, П. М. Рабіновича, І. С. Самощенко, Ф. Н. Фаткулліна, Л. С. Явіча та інших. Саме в цей період були розроблені основи теорії ефективності правової норми, що визначили напрями дослідження цього правового явища в наступні роки. Однією із перших галузей, де досліджувалося поняття “ефективність” – була економіка. В подальшому, поширення спектру використання даного поняття, в інших сферах життя, в тому числі в юриспруденції, викликало потребу в узагальненні його змісту та визначення його правової природи.

Оскільки в даний час у юридичній літературі практично неможливо знайти змістовне визначення категорії ефективність, то слід провести аналіз різних наукових та законодавчих підходів до поняття “ефективність”. Як головна мета здійснення будь-якої господарської діяльності ефективність не часто стає об’єктом теоретичних досліджень саме через неоднозначність сприйняття даної правової категорії. На нашу думку, складність і багатогранність сприйняття юристами-дослідниками категорії “ефективність” обумовлено відсутністю єдиної думки щодо сутності та змісту даної категорії. Варто зазначити, що однозначного, загальноприйнятого трактування поняття “ефективність” до теперішнього часу не існує. Як одна з найбільш популярних категорій, ефективність не часто розглядається як наукова проблема. Часто дослідники у своїх працях щодо дослідження різних правозастосовних процедур практично не з’ясовують суть категорії ефективності.

В загальній уяві ефективність (в перекладі з латинської – дієвий, продуктивний, що дає результат) характеризує розвинені системи, процеси, явища. Ефективність виступає як певний індикатор розвитку. Засобами підвищення ефективності правової норми, ми визначаємо ті конкретні заходи, які сприяють процесу розвитку нових правовідносин в тих сферах життя, де приймається чи змінюється дана норма, а також скасування тих правил поведінки, реалізація яких не дає бажаного результату. Ефективність, в цьому сенсі, завжди пов’язана з практикою застосування норм права. Вона стає цільовим орієнтиром діяльності, а не бездіяльності, направляє цю діяльність до сфери обґрунтованості, необхідності, виправданості та достатності. Виходячи з цього, поняття “ефективність права” І. С. Самощенко та В. І. Нікітинським визначалося як відношення між фактичними і досягнутим, дійсним результатом і тією метою, для досягнення якої були прийняті відповідні правові норми [4]. Ефективність права, як зазначає П. М. Рабінович, це співвідношення фактичних результатів втілення норми права та декларовану нею метою [5, с. 369].

Проблема ефективності права фактично конкретизується через проблему ефективності норм законодавства, ефективності нормативних актів держави. Питання ж ефективності права в цілому, як регулятора соціального і духовного життя, як елемента культури і форми духовного існування людства практично не розглядалися. В ході аналізу проблем ефективності норм права, в тому числі і трудового, в радянській юридичній науці спочатку акцент був зроблений на її співвідношенні або ототожненні з оптимальністю, правильністю, обґрунтованістю самих норм. Надалі поняття “ефективність правових норм” стало зв’язуватися в першу чергу з результатом їх дії.

Дослідження ефективності правових норм тісно пов’язане з поняттям “ефективність”, її критеріями, показниками і умовами. Багато авторів продовжували

розглядати поняття ефективності через потенційну здатність правового результату впливати на суспільні відносини в певному напрямку, що сприяє досягненню бажаної мети, забезпечує досягнення соціально корисної і об'єктивно обґрунтованої мети, забезпечує нормальний хід правосуддя. В цілому необхідно відзначити, що радянська теорія ефективності права формувалася в контексті інструментального підходу до права як “засобу управління суспільством”, інструменту досягнення економічних, політичних, ідеологічних і інших цілей соціалістичного будівництва. В рамках цієї теорії ефективність правових норм визначалася як “відношення між фактичним результатом їх дії і тими соціальними цілями, для досягнення яких ці норми були прийняті” [2, с. 22]. Ефективність норм права може розглядатися як досягнення цілей права, відповідність між цілями закону та соціальним ефектом при врегулюванні певних суспільних відносин.

Важливо, що ефективність норми права при регулюванні трудових правовідносин залежить від багатьох чинників, які мають різні характери дії правової норми: політичний характер, соціальний характер, формальний характер, процедурний характер, матеріальний та організаційний характер.

Політичний чинник дії правової норми визначає як правова норма сприяє досягненню цілей та завдань держави. Соціальний чинник дії правової норми визначає як дана норма вирішує проблеми певної групи суспільства. Формальний характер ефективності правової норми проявляється в її формах виразу, тобто в конкретних нормативних актах – законах, постановах, правилах, інструкціях, що, в свою чергу, забезпечує і відповідний результат дії даної норми на певну групу суспільних відносин. Під час прийняття правової норми, прослідковується процедурний характер дії правової норми, адже дотримання механізму розробки, погодження та схвалення правила поведінки, впливає на результат прийнятої норми, оскільки порушення процедури її прийняття може привести до незадовільного результату дії правової норми, який може виникнути внаслідок неузгодженості централізованої норми з локальною. Як приклад, слід навести – встановлення в колективному договорі підприємства режиму роботи, який погіршує становище працівників порівняно із Кодексом законів про працю України. Аналогічно проявляється як матеріальний, так і організаційний характер дії правової норми як чинники її ефективності. Реалізація кожного нормативного акту повинна бути забезпечена достатніми матеріальними ресурсами в певному середовищі, адже без фінансування любого суспільного процесу, в тому числі і трудового ефективність прийнятого нормативного акту, практично є нульовою. Такою ж є і ситуація із організаційним характером дії правової норми, зміст якого полягає в наявності певного колективу, на якого поширюється прийнята норма права або який забезпечує її виконання. На нашу думку, саме сукупний прояв політичного, соціального, формального, процедурного, матеріального та організаційного характерів дії правової норми дає можливість говорити про ефективність норми трудового права, яка здатна врегулювати суспільні відносини в сфері застосування, організації та забезпечення праці громадян. Діючі правові норми повинні виражати волю суб'єктів їх впливу, при цьому не мати прихованих цілей, які можуть впливати на характер дії цієї норми, тобто давати подвійний результат, в тому числі і негативний. Саме про ефективність правової норми можна говорити тоді, коли завчасно відомий її результат, який і проявляється як у всіх вище зазначених

характерах дії правової норми. Разом з тим, це не повинно означати, що ефективність правової норми це позитивний наслідок врегульованого суспільного відношення, адже норма права може не породжувати наслідку своєї дії, а бути правовим регулятором чи того чи іншого суспільного правовідношення, якою, наприклад є ст. 4 Кодексу законів про працю, якою визначено, що законодавство про працю складається з Кодексу законів про працю України та інших актів законодавства України, прийнятих відповідно до нього.

Таким чином, ефективність норм трудового права це не лише результат дії правової норми, а й своєрідний причинний зв'язок між цим результатом та цілями, які ставилися під час розробки та прийняття даної норми права.

Використанні джерела:

1. Кодекс законів про працю України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – додаток до № 50. – С. 375.
2. Жинкин С. А. Эффективность права: антропологическое и ценностное измерение: автореф. на науч. степени докт. юр. Наук: спец. 12.00.01 “Общая теория государства и права – Общая теория права” / С. А. Жинкин. – Краснодар, 2009. – 41 с.
3. Никитинский В. И. Эффективность норм трудового права / В. И. Никитинский, В. Н. Кудрявцев, Р. З. Лившиц. – М. : Юрид. лит., 1971. – 280 с.
4. Самощенко И. С. О понятии эффективности правовых норм / И.С. Самощенко, В. И. Никитинский // Ученые записки ВНИИСЗ. – 1969. – Вып. 18. – С. 3-19.
5. Рабінович П. М. Ефективність права // Юридична енциклопедія : у 6 томах. – Т. 2. / за ред. Ю. С. Шемшученка та ін. – К. : Укр. енцикл. 1999. – С. 369-370.

Купина Л. Ф. Понятие эффективности правовых норм при регулировании трудовых отношений.

В статье исследуются проблемы эффективности норм трудового права, акцентируется внимание на понятийном аппарате “эффективности нормы прав”, “эффективности права”. Определяются основные факторы эффективности нормы трудового права, имеют разные характеры действия правовой нормы, а также раскрывается содержание каждого фактора эффективности.

Ключевые слова: *эффективность, эффективность нормы права, эффективность права, эффективность закона, эффективность трудового права, цели правовой нормы, результат действия нормы трудового права.*

Kupina L. The concept of effectiveness of law in the regulation of labor relations.

In the article are researched the problems of the effectiveness of labor law, the attention is focused on the conceptual apparatus of “effectiveness of the legal norm”, “the effectiveness of law”. Determined the main factors of efficiency norms of labor law, which have different nature of action of the legal norm, and also was opened the content of each factor efficiency.

Keywords: *effectiveness, the effectiveness of a legal norm, the effectiveness of law, the effectiveness of the Law, the effectiveness of labor law, purposes of legal norm, the result of action of the labor law norm.*